

ENG QADIMGI DAVR IJTIMOY HAYOTIDA AYOL OBRAZI VA RAMZIY VAZIFALARI

Ahrorjon Ahadjon o'g'li Abdug'aniev
O'zFA Tarix intiuti kichik ilmiy hodimi
Tel: +998934173885

E-mail: ahrorjon.abduganiyev@mail.ru

ORCID iD: 0009-0002-2428-8101

UDK 902:339.1:008(575.1)

Annotatsiya

Ushbu maqolada eng qadimgi davr odamlarining ijtimoiy, ma'naviy olamida ayolning o'rni, ahamiyatining paydo bo'lishi kundalik hayotga ta'sirlari, ibtidoiy davr hunarlaridagi ayolning roli haqidagi fikrlar tahlil qilinadi. Diniy hayotga tabiiy ustunlik, tabiiy ko'payish xususiyatlarining ta'siri, eng qadimgi jamoalarning mafkuraviy olami haqida ma'lum bir xulosalar beriladi. Eng qadimgi davr odamlarining ijtimoiy holatini tasavvur qilish va qayta tiklash uchun arxeologik topilmalar va hozirda ham mavjud ibtidoiy qabilalarning etnografik udumlaridan foydalanilgan. Maqolada dunyodagi ayrim xalqlarning eng qadimgi davr madaniyatida ayol obrazi va uning ijtimoiy, diniy, ma'naviy, mafkuraviy ahamiyati haqida fikr yuritiladi. Eng qadimgi oila va nikoh munosabatlari, geneologik tushunchalar ibtidoiy nikoh turlari va shakllarining shakllanishi sabablari keltirib o'tiladi. Shuningdek, ayolni tabiat va hayvonot bilan ramziy ifodasi ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: ona yer ma'budasi, matriarxat, endogamiya, ekzogamiya, fratriya, totem, Gravett madaniyati, pleystotsen, kontratsepsiya.

IMAGE AND SYMBOLIC FUNCTIONS OF WOMAN IN SOCIAL LIFE OF ANCIENT PERIOD

Annotation

This article analyzes the role of women in the social and spiritual world of the people of the earliest times, the effects of the appearance of importance on everyday life, and the role of women in primitive trades. Certain conclusions are given about the

natural dominance of religious life, the influence of natural reproductive characteristics, and the ideological world of the oldest communities. Archeological findings and ethnographic records of still existing primitive tribes were used to imagine and reconstruct the social status of people of the earliest times. The article discusses the image of a woman and her social, religious, spiritual, and ideological importance in the oldest culture of some peoples of the world. The reasons for the formation of the oldest family and marriage relations, geneological concepts, primitive types and forms of marriage are given. The symbolic representation of women with nature and animals is also considered.

Keywords: mother earth goddess, matriarchy, endogamy, exogamy, phratry, totem, Gravett culture, Pleistocene, contraception.

Kirish (Introduction)

Insoniyat tarixining rivojlanish yo'lini kuzatar ekanmiz, yuqori paleolitning orinyak-solyutri davrida sodir bo'lgan bir qator muhim voqealarni qayd etish mumkin. Birinchidan, aynan shu bosqichda kromanyon paydo bo'ladi – zamonaviy turdagi odamlarga yaqin odam. Ikkinchidan, ilgari mavjud bo'lgan ibtidoiy jamoa tuzumi o'rnini urug'chilik tuzimi egallaydi. Uchinchidan, xuddi shu davrda ibtidoiy san'atning misli ko'rilmagan gullashi yuz beradi.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology)

Arxeologlar yuqori paleolit ovchilarining manzilgohlarini qazish davomida, turli qurollardan tashqari, chaqmoqtosh, ohaktosh, mergel va mamont suyagidan o'yilgan to'liq ko'krakli va homilador ayollarning ko'plab haykallarini topishgan. Dunyoning turli burchaklarida topilgan shunga o'xshash haykallar ilmiy jamoatchilikda paleolit davrining Venera haykalchalari deb atala boshlanadi. Shuningdek, hayvonlarning haykalchalari va turli osilgan bezaklar ham bor edi. Sharqiy O'rtaer dengizining eng qadimgi aholi manzilgohlarida topilgan bu haykalchalar ayollarning mavhum, shahvoniy shakllari bilan tasvirlangan [3]. Individual xususiyatlar, ayniqsa, yuz xususiyatlariga urg'u berilmagan. Ammo ko'krak va pastki tana a'zolari kuchli bo'rttirib tasvirlangan, haykal yaratuvchisi

jinsiy aloqa a'zolariga, ko'paytiruvchi, oziqlantiruvchi tabiiy kuch sifatida katta e'tibor berilgan [3].

Ibtidoiy jamiyatda bu kuchga ilohiylik deb qaralgan, chunki ikkala tanadan ham, erdagi tanadan ham, onaning tanasidan ham hayot paydo bo'ladi, ikkalasi ham oila, urug', qabilaning keyingi mavjudligini ta'minlaydi. Bolalar va dehqonchilik hosiliga g'ayritabiiy in'omlar sifatida qaralgan.

Eng qadimgi davrdagi ayol butlarining o'ziga xos xususiyati shundaki, sudralib yuruvchi hayvon yoki qushning boshini eslatuvchi, inson yuziga o'xshamagan yuz va boshning ko'rinishidir. Bu tasvirlar ikki muhitning uyg'unligini ko'rsatagan. Ayniqsa, Misrda g'ayritabiiy mavjudotlar - inson tanasi va hayvonlar boshli xudolar haqidagi qadimgi g'oya ko'p uchraydi.

Yunonlar ham qanotli shamol ruhlarini qush yuzli ayollar shaklida tasvirlashgan, ammo bunda tabiat kuchlarini emas, aksincha, baxtsizlik keltiradigan kuchni ramziy belgi sifatida gavdalantirishgan [1]. Mahalliy xalqlarning kuchli ta'siri ostida bo'lgan Kichik Osiyo koloniyalari yunonlari uchun bu boshqacha shaklda bo'lgan. Ular Demetera – ona er ma'budasini hayvonlar shakllari bilan bezashgan, uning yonida esa qush boshli niqob kiygan ayollar tasvirlangan. Shumer shahar-davlati bo'lgan Urda hamda Finikiya va Kichik Osiyoda esa (miloddan avvalgi 3-ming yillik) ular nozik, tik turgan ayollar, shuningdek, homilador shaklda tasvirlanadi. Kan'onda topilgan ko'plab haykallar asosiy e'tibor tananing pastki qismiga emas, balki emizikli onaning katta ko'kraklariga qaratilganligini ko'rsatadi.

Ayolning ko'kraklaridan shudring, yomg'ir va sut tomchilari, asal va yog'ni chiqaradi deb bilishgan. Qadimgi dunyoning dehqonchilik bilan shug'ullanuvchi xalqlari samoviy kuchlarga ibodatlarida sut va asal yoki sut va yog' so'rab iltijo qilishgan. Rivoyatlarda keltirilishicha, yahudiy cho'pon qabilalariga qayta-qayta Xudoning chaqirig'i aytiladi: «Barakali bo'linglar va ko'payinglar», yashash uchun ularga «sut va asal oqadigan» er va'da qilingan[1].

Dehqonchilik boshlashdan oldin kichik ayol haykalchalari er ma'budasiga «qurbonlik qilinadi», ular er qariga kirib uning hosildorligini oshiradi deb o'ylashgan.

Keyinchalik yakka ayol haykalchalar bilan bir qatorda, bolali ayol tasvirlangan butlar ham paydo bo'ladi. Ona ma'budaning eng qadimiy tasvirlarida ilonga o'xshash yuzga ega, ba'zida uning qo'llarida o'tirgan bola oyoqlarini ilon kabi

tanaga o‘rab olgan holatda tasvirlangan. Ilon – ibtidoiy g‘oyalarda unumdorlik va homila bilan bog‘liq ramz sifatida ko‘rilgan.

Patriarxatga o‘tish davrida ona va bola emas, balki uchlik alohida ahamiyatga ega bo‘ladi: osmon, er va havo birlik bo‘lgani kabi, ona, ayol va qiz ham shunday birlik bo‘lishi kerak bo‘lgan. Qadimgi qishloq xo‘jaligi bilan shug‘ullanuvchi aholi manzilgohlaridan loydan yasalgan ayol haykalchalari ko‘p topilgan, bu bizga ularga katta talab va keng tarqalgan diniy tuyg‘ular mavjudligini xulosa qilish imkonini beradi. Bu ilk diniy tuyg‘ular erkaklarning ov tumorlari – buqa, sher, burgut va quyosh timsollarida emas, balki ayol, ona xudo tasvirlangan butlarda o‘zining asl ifodasini topgan. Bunday ehtirom sabab ayollardagi fidoyilik, sadoqat, o‘zidan voz kechish, bo‘ysunish borligi bilan izohlanadi.

Eng qadimgi davrlarda ayollar mavqeining ko‘tarilishi ayol shaxsiyatining o‘ziga xos xususiyatlari bilan tavsiflangan. Masalan: qornida yangi odamni paydo bo‘lishi va tug‘ish qobiliyati, oylik sirli qon ketish – bularning barchasi erkaklarga ayol jinsida o‘ziga xos sehrli in‘om bor degan xulosaga kelishga imkon bergan. Ayollar tabiat kuchlari bilan aloqa qilish va ularga ta’sir o‘tkazishga qodir mavjudotlar sifatida qabul qilingan. Qizig‘i shundaki, qadimda odamlar bola tug‘ilishida erkak kishini ishtirok yo‘q deb hisoblashgan. Ularning nazdida totemistik g‘oyalar paydo bo‘lishi bilan homiladorlik ayolning bachadoniga totem ruhining kirishi bilan izohlana boshlangan. Har bir urug‘ning o‘ziga xos afsonasi bo‘lgan, unga ko‘ra u ma’lum bir totem hayvonining ayol bilan aloqasidan homila kelib chiqqan deb hisoblashgan. Shuning uchun, avloddan-avlodga qarindoshlik ayol bilan bog‘langan. Shunday qilib, ibtidoiy jamiyat o‘zining birinchi bosqichiga kirgan, u matriarxat deb ataladi (yunoncha mater - ona va arche - boshlanish, hokimiyat).

Turli xil, ammo mifologik jihatdan bir-biriga bog‘liq bo‘lgan totemlar tomonidan asos solingan bir qancha urug‘lar fratriya (birodarlik)ni tashkil etgan. O‘z navbatida, bir necha fratriyalar qabilaga asos bo‘lgan. Har bir bunday qabila guruhi a’zolari bir-biri bilan qon qarindosh hisoblangan.

Qabila tuzumi vujudga kelganda o‘rnatilgan xulq-atvor qoidalari nikoh munosabatlari faqat qabila ichida bo‘lishi mumkinligini belgilab bergan. Bundan tashqari, oilani tashkil etuvchi odamlar turli fratriyalarga tegishli bo‘lishi shart bo‘lgan[3]. Bu munosabatlar endogamiya va ekzogamiya (yunoncha endon –

ichkarida, exo – tashqarida, gamos – nikoh) deb ataladi. Shunga o‘xshash nikoh tartibi ko‘plab xalqlarda mavjud bo‘lgan.

Qabilaviy tuzumning dastlabki bosqichida o‘rnatilgan matriarxat tartibi u yoki bu darajada barcha xalqlarga ta‘sir ko‘rsatgan. Matriarxat davrini ikki bosqichga bo‘lish mumkin: ilk va rivojlangan. Birinchisi yuqori paleolit va mezolit bilan chegaralangan, ikkinchisi esa o‘rta va hatto so‘nggi neolitga to‘g‘ri keladi.

Matriarxatning dastlabki bosqichida erkaklar va ayollarning ijtimoiy mavqei teng edi. Erkak asosan ovchilik bilan, ayol esa termachilik bilan shug‘ullangan. Rivojlangan matriarxat, unda ziroatchilik qo‘llanila boshlandi, bu ayolga yuqori mavqeyga siljish va er egasi va unumdorlik homiysi bo‘lish imkonini bergan. G‘alla ekish va mo‘l hosil olish uchun ayol ma’sul bo‘lgan. Ijobiy natijalarga erishish uchun ayol kohinlar urug‘ning unib chiqishiga yordam beradigan va yomg‘ir yog‘dirishi kerak bo‘lgan turli xil sehrli marosimlarga murojaat qilishgan. Bu davrda qishloq xo‘jaligining ahamiyati keskin oshishi bilan bir qatorda ayollarning mavqei sezilarli darajada oshgan.

Matriarxal jamiyatning asosi 200 va hatto 300 nafar kishini o‘z ichiga olgan onalar oilasi tashkil qilgan. U eng yaqin ayol qarindoshlari va bir necha avlodlarni o‘z ichiga olgan[3]. Turmush qurganlaridan so‘ng ham, erkak va ayol onalarining oilalari bilan yashashni davom ettirganlar, vaqti-vaqti bilan bir-birlarining uylariga tashrif buyurishgan. Er-xotin munosabatining rivojlanishi bilan erkak o‘z xotinining oilasiga doimiy yashash uchun ko‘chib o‘tadi. Matriarxatdagi nikohning o‘ziga xos xususiyati shundaki, u birinchi navbatda ayollarning tashabbusi bilan va har doim ularning roziligi bilan tuzilgan.

Er-xotinlar o‘rtasidagi munosabatlari rivojlangan taqdirda, erkak xotinning onalik oilasining bir qismiga aylangan va bundan buyon u uchun ishlashga majbur bo‘lgan. Ba‘zan, bunga qo‘shimcha ravishda, u o‘z ona oilasiga ham ishlashi kerak bo‘lgan. Bu juda qiyin bo‘lgan, chunki har bir oila to‘liq majburiyatni talab qilgan.

Nikohning ushbu shaklida ayol uyga yangi xodim olib kelganligi sababli, nasl tug‘ilganda ularning mavqeyi ortib borgan. Kichkina bolalarga nafaqat onasi, balki oiladagi barcha ayollar g‘amxo‘rlik qilishgan. Qizlar tarbiyasi bilan faqat ayollar shug‘ullanishgan, ular ma‘lum yoshga etgandan so‘ng onaning katta akalari o‘g‘il bolalar tarbiyasi bilan mashg‘ul bo‘lgan. Uning otasi bolalar bilan faqat bilvosita munosabatda bo‘lgan. Urug‘ni oiladagi eng keksa ayol boshqargan. U o‘ziga xos

boshqa kekxa ayollar qatori, jamoa oldida turgan eng muhim masalalarni hal qiladigan jamoa kengashining a'zosi bo'lgan.

Natijalar va muhokama (Results and Discussions)

Keyinchalik ayol shaxsini ilohiylashtirish hamda insonning ma'naviy olamida unga keng urg'u berish kuchayadi. Turon xalqlarining etnografik merosida Bibimushkulkusho, Bibirasonda, Bibiseshanba obrazlarida ilohiylashtirilgan ayollar ertak shaklida saqlanib qolganligini ko'rishimiz mumkin. Bu ayollar ip yigiruvchi va to'quvchilarning piri sifatida e'zozlangan. Ularga atab turli irim-sirim va qurbonliklar qilingan. Farzand ko'rish niyatida, bola tug'ish holatlarida ayollar bulardan najot so'rashgan, ayni shu ayollar u dunyoga o'tishda madadkor hisoblangan[2]. Undan tashqari yuqori paleolit davri ma'budalar tasvirlarining ko'pida belbog', marjon, to'r shaklidagi libos, yoki yubkalarga e'tibor qaratib, yuqori paleolit davridayoq ayollar ip yigirish, to'r to'qish va mato to'qish hunarini kashf etganliklari haqida fikr yuritish mumkin. Buning isboti sifatida yuqori paleolit manzillarida o'simliklardan ip yigirish uchun toshdan ishlangan urchuq toshlari topilganligini ko'rsatish mumkin.

“Женщина на сивилизатсия: статус и права женщин в свете данных археологической антропологии[4]” deb, nomlangan F. Maqsudovning maqolasida muallif ibtidoiy tosh davridan boshlab to sivilizatsiya birinchi markazlarida shakllangan qadimiy Sharq madaniyatlarining qarida jamiyatda ayolning o'rni shakllanishiga qadar ayol zotini ibtidoiy jamolaridagi ahamiyati muammolari ustida tadqiqod olib borib muhim bir xulosaga kelgan. Jumladan, muallif shu kecha-yu kunduzda ibtidoiy va qadimiy davr jamoalari tarkibidagi gender mehnat taqsimoti sotsiologik, psixologik va umuman kulturologik sohalarida ahamaiyati oshib borishini qayd qilgan holda ayol zotinining insoniyat tarqaqqiyot madaniyati va iqtisodiyotida uning ahamiyatiga chuqur baho beradi. Jumaladan, aynan ayollar turli hayot muammolarida ko'rgan chora tadbirlari va kashfiyotlari negizada bir qator texnologiyalarni ayol tufayli kashf etilishi isbotlangan. Jumaladan, ip yigirish va to'qimachilik, san'at va sanoatlari kashf etilishi va rivoj topishida ahamiyati katta bo'lgan. Buning isboti sifatida 20-25 ming yil avvalar Yevropaning Gravett madaniyati(so'nggi paleolit kromanyonlarining arxeologik madaniyati. Miloddan avvalgi 28-21 ming yillarga tegishli. Dordogne departamentidagi (Fransiya) La

Gravette (fransuzcha la Gravette) g'ori nomi bilan atalgan.)ga xos bo'lgan mamont dandanidan yasalgan mabudalar figurlarida, ayol mabudalarining bosh kiyimlari, turmaklangan sochlari, elkasiga tashlangan ro'mol, belini yopgan etak tasvirlari o'sha davridayoq to'qimachilik buyumlarining yaratuvchilari ayollar bo'lganligi haqida xulosaga keladi. Buning yana bir isboti Donniy-Vestonsti va Pavlov manzillaridan arqon, to'r va novdadan to'qilgan savatlarning loydan saqlanib qolgan izlari yuqori paleolit davridayoq ip yigirish va to'qish, texnologiyalari borligini isbotlaydi.

Kulolchilik san'ati ham birinchi namunalari Yaponiyadagi Dzyomon madaniyati(Yaponiya tarixida miloddan avvalgi 13-ming yillikdan boshlab, miloddan avvalgi 300 yilgacha davom etgan madaniyat.) miloddan oldingi 15-11 mingyilliklardan boshlab, shakllanganligi haqida ma'lumot beradi. Markzaoy Osiyoda esa kulolchilik hunari 9 ming yil oldin ya'ni eramizdan avvalgi 7 mingyillikdan boshlab neolit davriga oid Joytun va Kaltaminor madaniyatlarida keng ko'lamda foydalanilgan, ibtidoiy davr kulolchiligining mahsulotlarida saqlanib qolgan. Ustalarining qo'llarining izi deyarli hammasi mayda va nozik ayollar qo'lidan tayyorlanganligi haqida ma'lumot beradi. Etnografik kuztuvlarga ko'ra XX asrda ham xonaki kulolchilik ayollar tarafidan tayyorlanib, gulxanlarda pishirilganligi ma'lum. Muallif so'nggi davr arxeologik tadqiqotlarga tayangan holda keng ko'lamdagi Afroevroosiyoda kuzatilgan hodisalarga tayangan holda Yaqin Sharqning serhosil yarimoyi bilan ifodalanuvchi Misr, Falastin, Mesopatamiya hududlarida dehqonchilik va chorvachilik texnologiyalari ham asosan, ayollar yumushlari termachilik asosida xonaki o'simlik, xonaki chorva xo'jaligi shakllanib kelishi jarayonlarini ifodalaydi. So'ngra dehqonchilik va chorvachilikning ko'лами kengayishi natijasida bu kabi yumushlar erkakalarning qo'liga o'tishi isbotlangan.

Qadimiy tosh davri yumushlari sohasida asosan hayot-mamot manbayi ovchilik va termachilik yumushlari hukmron bo'lgan davrda ovchilik, asosan, xavf-xatar tufayli erkaklar yumushi va termachilik ayollar yumushi sifatida shakllanishi ko'pchilik arxeologlar tarafidan ma'qullangan. Albatta, bu jarayonlarda ovchilik tadbirlarida ayol ham qatnashgan bo'lishi mumkin. Erkaklar ham yo'l-yo'lakay termachilik bilan ham mashg'ul bo'lganlar. Ammo, zamonaviy arxeologik eksperimentlar asosida ayollar ham tosh yorib, tosh qurollar ham tayyorlashlari mumkin. Ammo,

bu xulosani tugal deb bo'lmaydi. Fikrimizcha, buning isboti yo'q. Undan tashqari maqolada Afrikaning Kalahari sahrosida Kung bushmenlari ovchilik va termachilikdan iborat bo'lgan xo'jaliklarining tahliliga ko'ra, ayollarning termachilik mehnatlari erkaklarning ovchiligiga nisbatan unumdorligi baland bo'lganligi haqida gap yuritiladi. So'zsiz, Afrikada termachilik yil bo'yi o'z ahamiyatini yo'qotmaydi. Ovchilik bilan mashg'ul bo'lgan erkaklarning mehnati unumdorligi esa bushmenlar jamoasining oziqa resurslarida 33 % kaloriyalarni ta'minlaganligi haqida "Man the Hunter"(1966 yilda Richard Li va Irvan Devore tomonidan tashkil etilgan simpozium. Simpozium natijasida xuddi shu nomdagi yaratiladi va birinchi marta ovchi-termachilar bo'yicha so'nggi etnografik tadqiqotlarni keng qamrovli ko'rinishga keltirishga harakat qiladi.) kitobida axborot keltiriladi. Ammo Yevroosiyoning o'rta va shimoliy kengliklar hududlaridagi sharoit yilning to'rt fasliga ega bo'lib, qish faslida termachilik yumushlarining 4-5 oylab imkon bo'lmaganligini esdan chiqarmaslik kerak. Ayniqsa, shimoliy Arktika hududlarida esa asosan ovchilik va go'sht mahsulotlari ibtidoiy ovchilar va baliqchilar xo'jaligining asosini tashkil qilgan. Ya'ni, Turkiston hududlarida ovchilik o'z ahamiyatini doimiy yo'qotmagan degan fikrdamiz.

Ayollarning ijtimoiy rolga ta'sirlarni o'rganish davomida odamzotning fiziologik va psixologik jihatlarini ham hisobga olish lozim. Ibtidoiy jamiyatlarda doimiy va hayotiy ehtiyojlardan biri bu – ayollarning etishmasligidir. Chunki, inson giperseksual mavjudotdir, bu uning eng yaqin evolyutsion qarindoshlaridan – antropoidlardan ajralib turadigan belgilaridan biridir. Insonning filogenetik giperseksualligi deyarli er yuzida inson zotining o'zini butunlay yo'q qilishiga sabab bo'lgan bo'lishi mumkin va ko'plab populyatsiyalar dastlabki davrlarda nobud bo'lgan bo'lishi mumkin. So'nggi yarim asrda quyi paleolit davridagi odamlarning juda ko'p qoldiqlari topilgan, ularning turlari xilma-xildir. Ularning aksariyati hech qanday sababsiz vafot etdi. Ko'plab odam qoldiqlari yirtqichlar hujumisiz boshqa bir sabab tufayli halok bo'lgan. Pleystotsen odamlarining har xil turlarining to'qnashuvi sodir bo'lmagan, chunki, er aholisi juda kam bo'lgan. Ammo Xitoydagi Chjoukoudyan (Pekin shahar atrofida) Fangshan tumanidagi g'or tizimi. Bu ko'plab arxeologik kashfiyotlar, jumladan, Pekin odami deb nomlangan Homo erectus (Homo erectus pekinensis) ning birinchi namunalaridan biri topilgan hudud.) g'oridan tortib, Janubiy Afrikadagi Makanspagat (Janubiy Afrikadagi eng qadimgi

odam qoldiqlari topilgan hudud.) g'origacha bo'lgan ko'p joylarda bosh suyagi toshlar bilan teshilgan, qoldiqlari sochilib ketgan har xil turdagi odamlarning suyaklari topilgan. Xulosa shuki, gominidlar og'ir psixologik stress holatida bir-birini yo'q qilgan deb taxmin qilish kerak. Ammo pleystotsen davri, buyuk muzlikgacha bo'lgan davrda odamlar uchun qulay bo'lganligini hisobga olsak, bunga nima sabab bo'lishi mumkin edi? Mojarolarning eng ko'p ehtimoliy sababi insonning giperseksualligi va u bilan bog'liq psixologik yukdir.

Turli jinsdagi o'smirlar balog'at yoshiga – 13-15 yoshda kirgandan so'ng deyarli darhol jismoniy aloqaga kirishgan. Ibtidoiy davrda kontratsepsiya(homiladorlikdan saqlanish, bo'yida bo'lishdan saqlanish, istalmagan homiladorlikka yo'l qo'ymaslik chora-tadbirlari. Homiladorlikdan saqlanishning tabiiy va sun'iy usullari mavjud.) mavjud emas edi. Jinsiy aloqa nimaga olib kelishi haqida hatto tasavvur ham yo'q edi. Insoniyat erkakning ayol bilan muloqoti va bolalar tug'ilishi o'rtasidagi bevosita bog'liqlikni hayratlanarli juda kech anglagan. Hatto qadimgi sivilizatsiyalar davridagi misrliklar ham bu aloqani aniq bilishganligi haqida hech qanday dalil yo'q. Fir'avnlarning xudolardan tug'ilishiga juda ishonishgan. Misrliklar jinsiy aloqa va tug'ilish o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri sababiy bog'liqlikdan xabardor bo'lgan birinchi tarixiy dalil Amenxotep IV islohotlaridir(Amenxotep IV davrida (miloddan avvalgi 1379-1362 yillar) Misr dini, siyosiy tizimi va madaniy dunyoqarashida inqilobiy o'zgarishlar yuz beradi. Amenxotep IV (Akhenaten) diniy va siyosiy islohotlari miloddan avvalgi 1365–1349 yillarda amalga oshirilgan.). Undan oldin fir'avn Amon Raning o'g'li sifatida hurmatga sazovor bo'lgan, bu uning cheksiz qudratining manbayi edi. Fir'avn kutilmaganda o'z tashabbusi bilan Xudoning o'g'li deb atalish huquqidan voz kechadi[9].

Ibtidoiy odamlar ayollardan totemlar va xudolar tug'ilishiga jiddiy ishonishgan[5]. Bunga garchi hozirgi kunda ishonish qiyin bo'lsa-da, ko'plab materiallarda buni aksini ko'rish mumkin. Buni etnografiya aniq tasdiqlaydi. Ibtidoiy odamlar o'zlarini "Katta ayiqning o'g'illari", "Katta Buffalo o'g'illari", "Qizil to'tiqushning o'g'illari" deb bilishgan.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holatda biz ibtidoiy matriarxat mavjud bo'lishi mumkin bo'lgan, va ehtimol sodir bo'lgan ikkita sababni ko'rib chiqish mumkin. Birinchi sabab fiziologik. Balog'at yoshidan boshlab davomli homiladorlik, antisanitariya sharoitida tez-tez tug'ilish va bola tushish holatlari ayollarning erta

o'limiga va naslning buzilishiga olib kelgan[6]. Bu esa ibtidoiy odamlar jamoasining tanazzuliga sabab bo'lgan. Ayollar "sevgi o'yinlari", jinsiy aloqa va nasl berish jarayonlarini mustaqil ravishda tartibga solish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak bo'lgan va bu imkoniyat ibtidoiy sharoitlarda unga nazorat va ta'sir kuchini bergan. Butun boshqaruv ayolning qo'lida to'planishi kerak bo'lgan, u o'z tajribasiga asoslanib, vaqt va joyni, jinsiy aloqa uchun juftni belgilagan. Erkaklar bu qoidaga rozi bo'lishlari kerak bo'lgan, aks holda ular ayollarsiz qolish xavfi yuzaga kelishi mumkin bo'lgan.

Ayol tanasini yaxshi bilgan tajribali ayolgina gender munosabatlarining ijtimoiy tartibga soluvchisi bo'lib xizmat qilishi mumkin edi, ammo savol tug'iladi: erkaklarning jismoniy ustunligini hisobga olgan holda, matriarx qanday qilib o'zini oliy rahbar rolida o'rnatishi mumkin edi? Bu erda muqaddas omil rol o'ynagan. Farzand ko'rish faktining o'zi ayollarga psixologik ustunlik bergan va ibtidoiy totemizm muhitida ularning muqaddaslanishiga va ijtimoiy mavqeyi oshishiga sabab bo'lgan. Buning isbotini yuqori paleolit davriga oid Malta manzilgohida uchratishimiz mumkin. Maltaliklar bug'u, mamont, junli nosoroglarni ovlashgan. Maltadan suyakdan ishlangan 20 nafarga yaqin ayol ma'budalari haykalchasi, uchib ketayotgan qushlar surati solingan hayvon suyagi parchalari, juda ko'p tosh va suyak qurollar (pichoq, igna, paykon) hamda 3-4 yoshli bola skeleti topilgan. Skelet atrofiga qizil oxra sepilgan[8].

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations)

Yuqoridagilardan xulosa qilish mumkinki, ayolning nufuzi, ahamiyati, obro'-e'tibori tarixning eng dastlabki davrlaridan paydo bo'lib, rivojlana boragan. Buning isbotini arxeologik materiallar isbotida ko'rish mumkin. Bu ijtimoiy mavqe keyinchalik insoniyatning ma'naviy olamiga keng ta'sir qilib, ilohiylashish darajasigacha borgan. Bu ma'naviy ta'sir ko'plab xalqlarning diniy, mafkuraviy hamda etnografik an'analarida hozirgi kungacha saqlanib qolgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (References):

1. Вардиман Е. Женщина в древнем мире. / Пер. с нем. М. С. Харитонов. Послесл. А. А. Вигасина. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1990.

2. Сулейманов Р. Истоки женского культа в Средней Азии. – Т. 2001.– 189 с.
3. Нефедов С. А. История древнего мира. – М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 1996. – 108 с.
4. Центральная Азия в эпоху средневековья и нового времени. Общество, культура, источники. Ташкент – Вена; 2019. –257 с.
5. James E.O. The Cult of Mother Goddess. London. 1959. P. 112.
6. Eisler R.T. The Chalice & The Blade: Our history, our future. San Francisco: Harper & Row. 1988. P. 98.
7. Gimbutas M. The language of the Goddess. San Francisco: Harper & Row, 1989. P. 86.
8. Gimbutas M. The Civilization of the Goddess: The World of Old Europe. San Francisco: Harper San Francisco, 1991. P. 130.
9. Fhieh-Lobban C. A Marxist Reappraisal of the Matriarchate // Current Anthropology. 1979. V. 20, № 2. P. 343.
10. Leroi-Gourhan A. Les religions de la prehistoire. (Paleolithique). Paris, 1964. P. 79.

